

DÜVEL- İ MUAZZAMA 'NIN TANZİMAT 'A BAKIŞI

Great Powers' Approach to the Reforms

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ATA*

Öz

Bu makalede Düvel-i Muazzama'nın Tanzimat'a bakışını kısaca açıklamaya çalışacağız. Düvel-i Muazzama dediğimiz, 19. Yüzyılda Avrupa'nın 5 büyük devleti olan; İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya'dır. Bu devletlerin Osmanlı Devletine yaklaşımı her zaman aynı olmamıştır. Osmanlı Devleti Mısır karşısında düştüğü zor durumdan kurtulmak için neredeyse bütün Avrupa devletlerine başvurmuş ve bu başvuruya ilk olumlu cevap veren Rusya olmuştur. Rusya'nın Mısır karşısında Osmanlı Devleti'ne yardım karşılığında elde ettiği tavizler diğer devletleri endişeye düşürmüş ve hepsi kendi menfaatlerini korumak ve Osmanlı sınırları içindeki kendi inancından olan azınlıklara sahip çıkmak için duruma müdahale etmişlerdir. Tanzimat'ın ilanına olumlu manada tesir eden iki önemli devlet; İngiltere ve Fransa olmuştur. Mustafa Reşid Paşa, Paris ve Londra elçilikleri döneminde liberal muhitlere sık sık girip çıkmış ve bu düşünceden derinden etkilenmiştir. Mısır meselesinin çözümü için bu devletlerin desteğini almanın şart olduğuna, bunun için de Osmanlı Devleti'nde liberal değişiklikler yapılarak Avrupa devletler ailesine katılması gerektiğine Padişahı ikna etmiştir. Bu ikna sürecinde özellikle İngiltere doğrudan ve dolaylı olarak önemli bir rol oynamıştır. Monarşik karakter taşıyan ve Fransız ihtilalinin getirdiği ilkelerin kendi çok milletli yapıları için tehlike arzettiğini düşünen Rusya, Prusya ve Avusturya ise Tanzimat'a pek iyi bir gözle bakmamışlardır. Osmanlı Devleti'nin bu nedenle yıkılacağını ve bu durumun kendilerinin de sonunun hazırlayacağını çok iyi tahmin etmişlerdir. Değişik amaçlarla da olsa Nizip yenilgisinden sonra Fransa hariç, Düvel-i Muazzama Osmanlı Devleti'ni desteklemiş ve Mısır meselesini Tanzimat sürecinde bir koz olarak kullanmıştır. 24 Haziran 1839 Nizip yenilgisinden 15 Temmuz 1840 tarihinde Mısır meselesinin çözümünü sağlayan Londra Antlaşmasına kadar geçen yaklaşık bir yıllık süreyi Tanzimat'ın İlanı için Osmanlı Devleti'ne baskı ve kendi isteklerinin belgeye yansması süreci olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Düvel-i Muazzama, Liberal, Monarşik, Mısır Meselesi.

* Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, ramazanata@aksaray.edu.tr

Abstract

In this article Great Powers' approach to the reforms will be studied briefly. Britain, Russia, Prussia, France and Austria were regarded as Great Powers as the 19th century's 5 great states. Those states' Ottomans policy weren't the same or the constant all the time. During the Egypt Issue when Ottomans had difficulties they asked for help nearly from all the European States and Russia was the first state which gave a positive respond to Ottomans. Other Great Powers worried when Russia got some advantages in return for helping Ottomans in Egypt Issue and all of them acted immediately and interfered to the issue to protect the minorities' right who had the same religion with them and live Ottomans' land. Britain and France were the two states which influenced Ottomans for good during the declaration of the reforms. During his mission in Paris and London embassies Mustafa Reşit Pasha joined many times to the liberal atmospheres and environments so he was deeply affected from those ideas and ideologies. He persuaded the Sultan the necessity of the getting the support of the Great Powers in solving the Egypt Issue, therefore he also persuaded the Sultan to make some liberal changes in Ottomans so as to make the Ottomans a member of European Family. In this persuasion process especially Britain had directly or indirectly an important role. Russia, Prussia and Austria didn't supported the declaration of the Reforms as they had a monarchic structure and worried about the possible bad or harmful effects of this declaration on their own multinational structures. They worried and predicted that Ottomans was going to collapsed and this declaration would bring their own end as well. Even having with different reasons after the Nizip defeat except France all the Great Powers supported Ottomans and used the Declaration Of the Reforms as a bargaining chip during the Egypt Issue. From 24 June 1839 the Nizip Defeat until the London Treaty on 15 July 1840 that brought the solution of the Egypt Issue, the Great Powers used this one year time as the chance to make a pressure on Ottomans to make Ottomans accept the things they wanted and forced Ottomans to write those things on the documents.

Keywords: Reforms, Great Powers, Liberal, Monarchic, Egypt Issue

Giriş

Tanzimat, Osmanlı devlet ve toplumunu modernleştirmeyi hedefleyen sürekli bir yasama ve reform dönemi olup, yönetimin merkezileşmesini artırmış ve 1839- 1876 yılları arasında Osmanlı toplumuna devlet katkısının artmasını sağlamıştır. Tanzimat hareketini mümkün kılan, II. Mahmud'un Osmanlı hükümetinin kapsamını geleneksel sınırlarının dışına taşıyıp, tüm yaşam biçimlerini düzenleme görev ve yetkisini de kapsayacak şekilde genişletmesi, Osmanlı reform kavramını eski kurumları koruma ve yeniden canlandırma geleneğinden ayırıp, bunların yerine bir bölümü Batı'dan ithal edilen yenilerini getirmesidir. Tanzimat Fermanı, dünyaya

Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler gibi bütün haklara saygılı bir devlet olarak devam etmek istediğini deklare etmekteydi. Yüzlerce yıldır kendi değerleri ile gelen devlet artık yeni bir sürece giriyor ve yeni çağın istediği; bütün halkın can ve malını korumayı, dinlere eşit mesafede durmayı, vergi sistemi konusunda düzenli ve adil bir sistem getirmeyi, danışmanlık konseyleri kurmayı ve bunların görüşlerine saygı duymayı, askerlik noktasında tebaayı eşit biçimde göreve çağırmaı garanti ediyordu. Burada devletin laikleştirilmesi ve merkezleştirilmesi noktasındaki vurgu dikkat çekmektedir.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 550 yıldır bayraktarlığını yaptığı ve kendisine Selçuklular'dan miras kalan İslam dininin bayraktarlığı fikrinden vazgeçtiğinin ve Batılı değerlere saygı duyulup bağlanıldığının bütün dünyaya deklare edilmesidir. Tanzimat'ın ilanı üzerine Batı dünyasındaki tepkilere bakıldığı zaman Tanzimat'ın en önemli boyutunun bu yönlü algılanışı olduğu görülecektir. Batı dünyası, yüzlerce yıldır kimliğini onu ötekileştirerek oluşturduğu ortak düşmandan böylece kurtulmuş oluyordu. Tanzimat sonrası gelişen süreç incelendiği zaman, Batı bu tip bir Osmanlı'yı yaşatmak için birleşirken, Türk devlet ve toplum yapısında kökleşmiş olan Nizam-ı Alem düşüncesinin temizlenmesi ve Batı'nın buna ikna edilmesinin öne çıktığı görülür.

Tanzimat'ın ilanı Osmanlı Devletinin gidişatını kökten değiştirdiği gibi diğer devletlerin Osmanlı Devletine bakışını da etkilemiştir. Düvel-i Muazzama denilen Avrupa'nın beş büyük devleti; İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya kendi menfaatleri öncelikli olmak üzere duruma müdahil olmuşlardır. Başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere, Osmanlı yönetici ve aydınlarının önemli bir kısmı, Tanzimat'ın ilanının Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler ailesine kabul edilerek, başta Mısır meselesi olmak üzere bütün meselelerin toptan çözümüne yardımcı olacağını düşünmüşlerdir. Avrupa'nın Liberal devletleri olan İngiltere ve Fransa, bundan memnun olup istedikleri yönde daha da geliştirmek için uğraşırken; monarşik güçlerin başını çeken Avusturya ve Rusya, bu gelişmeden hiç memnun olmamışlardır. Dönemin Avusturya Başvekili Matternih, bunun Osmanlı Devletinin geleceği için olumsuz gelişmelere yol açabileceği konusunda Osmanlı yetkililerini uyarmıştır. Rusya ise hem Matternih'in baktığı açıdan hem de Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri açısından endişeye kapılmıştır. Bu kısa girişten sonra Avrupa'nın büyük devletlerinin konuya bakışını inceleyebiliriz.

1.İngiltere'nin Tanzimat'a Bakışı

İngiltere, Avrupa devletleri arasında Osmanlı Devleti'ne coğrafi olarak en uzak olanı olduğu için sanayileşmenin etkisi ile yeni pazarlara ihtiyacının arttığı 19. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti ile derinlemesine ilgilenmemiştir. Fransız ihtilalinin getirdiği yeni durum bu şartların kökten değişmesine neden olmuş ve İngiltere'yi zorunlu olarak politika değişikliğine itmiştir. Rusya ve Avusturya ile sürekli savaşımlardan dolayı Osmanlı Devleti'nin derinden sarsılması ve Fransız ihtilalinden sonra Fransa İmparatoru Napolyon'un Mısır'ı ele geçirerek İngiltere'nin Uzakdoğu'daki çıkarlarını sekteye uğratmak istemesi, İngiliz çıkarlarının korunması için Osmanlı Devleti'nin yaşaması gerektiğine İngiliz devlet adamlarını ikna etti. Bundan dolayı 1791 yılında İngiltere'nin yaklaşık bir asır sürecek Osmanlı toprak bütünlüğünü savunma siyaseti başladı.¹ Fakat bu siyaset çıkarlarını koruma adına yürütülüyordu. Palmerston'un selefleri, Osmanlı Devleti'nin desteklenmesini sadece onun parçalanmasını, Akdeniz'deki çıkarlarını tehlikeye sokacak ve aynı zamanda genel savaşa yol açabilecek bir süreç olarak düşündükleri için engellemeye çalıştılar.²

Tanzimat'ın ilanında en önemli etkenlerden birisinin Mustafa Reşid Paşa'nın İngiliz devlet adamları ile yaptığı görüşmelerden etkilenmesi olduğu pekçok tarihçi tarafından iddia edilir. İngilizler Tanzimat'ın ilanından çok memnun olmuşlardır. Dönemin İngiliz elçisi Ponsonbi olaydan hemen sonra ülkesine yolladığı yazıda, *"Bu imparatorluğun eski model yönetimle asla kurtulamayacağını söyleyenlere zafer dolu bir cevap."* derken, dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerston bir mektubunda, *"Sayısız avantajlarla dolu bir olay. Büyük bir siyasal başarı. Hem burada hem Fransa'da kamuoyu üzerinde çok büyük tesirleri oluyor."*³ diyerek Tanzimat olayının sağlayacağı avantajlara dikkat çekmiştir.

Bu dönemde Mısır meselesini Osmanlı Devleti lehine çözmek için uğraşan en önemli devlet adamlarından birisi İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'dur. Lord Palmerston uzun süre İngiltere Hariciye Nezaretinde çalışmış ve bu alanda duayen olarak kabul edilmiştir. Palmerston özellikle Hindistan'a giden ticaret yolunun Mısır tarafından tehdit edilmesinden endişe

¹ İsmail Soysal, *"Fransız Devrimi ve Türk Dış Politikası"*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Ankara, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994, s. 184.

² Frank Edgar Bailey, *"Palmerston ve Osmanlı Reformu"*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Ankara, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994, s. 219.

³ Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Turkuvaz Kitap, İst. 2008, s. 133.

etmiştir. II. Mahmud'un vefatından az evvel imzalanan ticaret antlaşmasının uygulama alanı bu durumda oldukça kısıtlanacaktı. Bundan dolayı Mısır meselesinde tek başına ve acele hareket etmemesi hususunda Osmanlı Devletine birçok mesaj göndermiştir. Bu konuda Avusturya ve Rusya ile ortak hareket ederek Fransa'nın direncini büyük oranda kırmıştır. Palmerston'un Mısır meselesindeki durumu ve meseleyi Osmanlı Devleti lehinde çözme kararlılığı İradât-ı Seniyye Defteri'nde şöyle ifade edilmektedir: "... *Mumâ-ileyh Palmerston'un mektub-ı mezkûrunda muharrer talimat ve nesayih, Saltanat-ı Seniyye'yi iltizam ve ihtiyar buyurmuş olduğu sebat ve metanet-i aliyyesinde devama davet ve Devlet-i muşarun-ileyhanın salik olduğu usûl-i hayır-hahâne'de karar ve sebatından nâşi Avusturya ve Prusya ve Rusya devletleri kendisiyle müttehidü'r-rey olarak Devlet-i Aliyye'nin menafî-i sahihasına muvafık hareket olundukça Fransalu'nun Mısır tarafdarlığında uzhâr eylediği arzusunun semere ve neticesi olmayacağını beyan ve hikayet demek olub...*"⁴

İngiltere, XVI. yüzyıldan itibaren elde ettiği kapitülasyonlar ile Osmanlı Devleti üzerinde geniş çıkarları olan emperyalist bir devletti. Ayrıca dönemin en büyük donanmasıyla Akdeniz'deki en önemli güçtü. Bu nedenle Hindistan yolu üzerindeki Mısır'ın ve Boğazlar'ın Osmanlı Devleti dışında güçlü bir devletin eline geçmesini istemiyordu. Bu gücün sömürgecilikteki rakibi olan Fransa veya onun kontrolünde bir başka devlet olması onu daha da rahatsız ediyordu. Bu nedenle Fransa'nın desteklediği Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet olmasını istemiyordu. Çünkü böyle bir durum, kendisi için hayati bir önemde olan Hindistan deniz yoluyla Fırat, Dicle ve Basra yönündeki karayolunun tehlikeye düşmesine neden olabilirdi. Sömürgecilik mücadelesi bir satranç gibi oynanmaktaydı. Afrika'da Fransa'nın başına bazı belalar açılarak, tüm gücüyle Mısır'ı desteklenmesinin engellenebileceği düşünülüyordu. İngiltere, Cezayir meselesinde Osmanlı Devleti'ni desteklemekten ziyade sömürgecilik emelleri

⁴ *Mısır Mesalihine Dair İradâtı Seniyye Defteri*, Defter1, s. 48- a. Bu defterler Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunmaktadır. Yıprandığı için kolayca kullanılabilmesi amacıyla dijital ortama aktarılmıştır. Osmanlı sadrazamlarından Cevad Paşa(ö. 1900) tarafından 1255- 1312 (1839-1896) yılları arasındaki Mısır'la ilgili bütün yazışmaların toplandığı son derece ufuk açıcı bir bilgi kaynağıdır. Tarafımızdan 1839- 1841 yıllarını içeren ilk 4 defter incelenmiştir. Bu kaynak ışığında hazırladığımız "Osmanlı Kaynaklarına Göre 1839- 1841 Arası Osmanlı- Mısır İlişkileri ve Düvel- i Muazzama" isimli tezimiz Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst. Tarafından İslam Tarihi alanında 2012 yılında doktora tezi olarak kabul edilmiştir. Bu belgeler bundan sonra sadece "Defter" olarak kısaltılacaktır.

depreşen bu devleti orada meşgul etmeyi amaçlamıştır.⁵ Bu durum İradât-ı Seniyye Defteri'nde şöyle ifade edilmektedir: "*Afrika canibinde Fransaluya bir gâile-i cedide açılmış olduğu münderic olmasıyla Fransa Devleti bu hususda dahi sıkışub Düvel-i Erbaa-ı muşarun-ileyhimin kararı müzakere ve netice-i mütalaalarına muvafakata hâh ve nâ hâh girişeceği cihetlerle ...*"⁶

Palmerston kendisine güvenilmesi konusunda ısrar etmiş ve Osmanlı Devleti'nden Mısır meselesinde sebat ve kararlılığını sürdürmesini, meselenin mutlaka çözüleceği teminatını vermişti. Ayrıca İngiltere ve diğer müttefik devletler anlaştığı takdirde, Fransa'nın tek başına bir harekete girişemeyeceğinden emin olduğunu ifade ederek bu konuda Osmanlı Devleti'ne garanti vermişlerdi. Bu durum bizzat kendi ağzından İstanbul Elçisine yazdığı bir yazıda şöyle ifade edilmektedir: "*Tarafınıza bu defaki talimatım Devlet-i Aliyye'nin sebat ve metanet üzere olması ve Mehmed Ali'ye hiçbir şey terk itmemesi ve müttefiklerinin ianesine emniyet buyurması hususunda ısrar eylemenizi işar ve tavsiyeden ibaret olub İngiltere Devleti salık olacağı mesleği tayin itmiş ve güzeran iden çend mah zarfında vuku bulan mukalemât ve muhâberatın Rus Devlet-i Aliyyesi ile temin eylemiş olması memul bulunmuşdur. Zira bilâ-şurût Mehmed Ali'nin kâffe-i mesûlatına muvafakata Devlet-i Aliyye'yi, Düvel-i Hamse'nin icbar itmelerini İngiltere Devleti men eylemiştir ...*"⁷

1839 yılı başında bütün Avrupa devletleri statükoyu değiştirmek için bir harekette bulunmamaları konusunda Osmanlı Devleti ve Mehmed Ali Paşa'yı uyardılar. İngiltere bütün dünyada liberal devletlerin öncülüğünü yapmada müttefik oldukları için Fransa ile ortak hareket etmek istedi, fakat Mısır meselesinde ayrı düştüler. Bu ayrılık Mısır meselesinin çözülmesiyle giderilmiş gibi görünse de hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmadı. Bu ittifakın uzun süre devam etmesi mümkün değildi. Çünkü bu iki devletin çıkarları her yerde çatışmaktaydı. 1838 Mayıs'ından itibaren Mehmed Ali Paşa ordusunu iyice güçlendirmeye ve bağımsızlık ilan edeceğini dair söylentiler çıkarmaya başladı. 1839 Haziran'ındaki savaşta Osmanlı ordusu yenildi. Osmanlı filosu bizzat komutanı tarafından Mısır'a teslim edildi. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nu istediği gibi yönlendirecek duruma geldi. Palmerston durumun daha da ileriye gitmesini istemiyordu. Meseleye müdahalede gecikmelerini sürekli pişmanlıkla hatırlıyordu. Rusya ile

⁵ Frank Edgar Bailey, a.g.m., s. 218.

⁶ Defter1, s. 48- a.

⁷ Defter1, s. 48- b, 49- a.

imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı "More as a burden than as anything else." sözleriyle yapılması zor ama gerekli olarak belirtip pişmanlıkla anıyordu.⁸

Palmerston Osmanlı Devleti'nin bir Valisi tarafından yıkılmasının kurmaya çalıştığı dengeye büyük zarar vereceğini biliyordu. Bu konuda Avrupa devletlerinin ortak hareket etmesinin meselenin çözümü için çok önemli olduğunu düşünüyordu. Bundan dolayı Fransa dışındaki devletleri kendi etrafında toplayabilirse sorunun eninde sonunda istediği gibi halledileceğinden emindi. Nizip Savaşı sonrasında İngiltere ve Rusya başta olmak üzere Avrupa devletleri arasında yoğun bir diplomasi trafiğinin gerçekleştiği görülür.⁹ Nizip yenilgisi üzerine Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine başvurdu ve meseleye acilen müdahale etmeleri gerektiğini bildirdi. Fakat konuya müdahale yöntemi hakkında özellikle İngiltere ve Fransa arasında önemli görüş farklılıkları ortaya çıkmıştı. Bu durum dönemin Viyana elçisi Rıfat Paşa tarafından şöyle ifade edilir: "Devlet-i Aliyye'nin dil-hâhı ve cümle hayırlu bitirmek üzere yine düvel-i fahîme canibine havâle kılınmasını ahz ve tekid eylemiş idüğü muhat-ı ilm-i âlileri buyruldıktâ emr-û ferman efendimindir."¹⁰

Fakat Palmerston durumu hayati önemde gördüğü için, Fransa ile ittifakı bozma pahasına Avrupa devletlerini Osmanlı Devleti lehinde ittifaka ikna etti. Bunun bütün dünyada İngiliz çıkarlarının korunması ve Osmanlı Devleti'nin Fransa ve Rusya hegemonyası altında iki parçaya bölünmemesi için gerekli olduğunu düşünüyordu. Bununla ilgili olarak Palmerston: "For the interests of England, the preservation of the balance of power and the maintenance of peace in Europe",¹¹ diyerek İngiliz menfaatlerinin korunması için güçler dengesinin bozulmamasında Osmanlı Devleti'nin son derece önemli olduğunu ifade ediyordu. Bu denegenin bozulmasının büyük yıkımlara neden olacağını düşünüyordu. Palmerston'dan 150 yıl sonra gerçekleşen dengenin bozulması ve bunun sonucunda çıkan I.Dünya savaşı onun görüşünün doğruluğunu ispatlamıştır.

Palmerston uzun süre tereddüt ettikten sonra, Mısır meselesinin çözümünde İngiltere'nin menfaatinin Osmanlı Devleti yanında yer almak olduğuna karar verdi. Matternih'in de teşviki ile bu meselede ağır davranan diğer devletleri Fransa hariç bu konuda ikna etti. Osmanlı Devleti'nden

⁸ The Cambridge Modern History, Clark,G.N., Butler, J.R., Bury, J., (Tarihsiz), Vol. X, s. 255.

⁹ DeFTER1, s. 01.

¹⁰ DeFTER1, s. 2- a, b, 12- b.

¹¹ The Cambridge Modern History, Vol. X, s. 257.

Mehmed Ali Paşa'nın hiçbir teklifini kabul etmemesini istedi. Mısır'ın isteklerinin karşılanması için diğer devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasına da engel oldu. Böylece büyük bir diplomatik başarı göstererek Fransa hariç Osmanlı Devleti lehinde bir Avrupa ittifakını sağladı. Bu durumu kendisi İstanbul Elçisi'ne gönderdiği bir yazısında şöyle ifade eder: *"Taraflınıza bu defaki talimatım Devlet-i Aliyye'nin sebat ve metanet üzere olması ve Mehmed Ali'ye hiçbir şey terk itmemesi ve müttefiklerinin îânesine emniyet buyurması hususunda ısrar eylemenizi iş'ar ve tavsiyeden ibaret olub... Devlet-i Aliyye menafî-i sahihasına muvafık hareket ittikce Mehmed Ali'nin iddialarına iane için Fransalı'nun izhar eylediği arzusunun hiçbir semere ve neticesi olmayacağı derkârdır."*¹²

2.Fransa'nın Tanzimat'a Bakışı

Fransa Devleti'nin Osmanlı Devleti ile ilişkileri Kanunî (ö. 1566) döneminden itibaren dostâne bir şekilde yürürken, özellikle 1789 Fransız Devrimi'nden sonra bozulmaya başladı. Fransa İmparatoru Napolyon'un büyük hedeflerini gerçekleştirmek için Kuzey Afrika ve Mısır'a yönelmesi, iki devleti karşı karşıya getirdi. Özellikle Napolyon'un Mısır'ı ele geçirmek için sefer düzenlemesi ve Fransız kamuoyunun Osmanlı Devleti aleyhine dönmesi ilişkileri iyice kötüleştirdi. Mehmed Ali Paşa, Mısır'daki bütün yenilikleri Fransa'nın desteğiyle gerçekleştiriyordu. Bundan dolayı Mısır üzerinde diğer Avrupa devletlerine nazaran tesiri daha fazlaydı. Sömürgecilik faaliyetlerinde Kuzey Afrika ve Mısır'ın önemini bildiği için, Mehmed Ali Paşa'yı destekliyordu. Ama aynı zamanda Kanunî döneminden itibaren yararlandığı imtiyazları kaybetmemek için, Osmanlı Devleti'nin dağılmasını da istemiyordu. Bu nedenle genel olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunsa da, özelde Mehmed Ali Paşa'yı desteklemiştir. Ama bu destek İngiliz baskısı nedeniyle hiçbir zaman belli bir noktadan öteye geçememiş ve Mehmed Ali Paşa daima yarı yolda kalmıştır. Fransa'daki bu davranış değişikliğinde bazı devlet adamlarının kişisel tercihleri ile ticarî ilişkiler ve kamuoyu önemli etkenler olmuşlardır.

Fransız Devrimi, Avrupa'nın başlıca devletlerini dehşet içinde bırakmıştır. Monarşik bir yönetime sahip olan bu devletler, devrimin getirdiği; eşitlik ve özgürlük ilkelerinin yakın gelecekte çok uluslu yapılarını derinden etkileyeceğini anlamıştır. Bundan dolayı düvel-i muazzama dediğimiz devletler biraraya gelerek Fransa'ya karşı ortak bir ittifak oluşturmuşlardır. Bu koalisyon 1792- 1798 yılları arasında Fransa'ya karşı birlikte bazı savaşlar

¹² Deffer1, s. 48- b, 49- a.

yapmıştı. Fransız Devrimi, Avrupa devletleri arasındaki geleneksel ittifakları derinden etkilemiştir. Bu devrim sonucunda Avusturya ve Prusya birbirine yaklaşmış, İngiltere ise Rusya ve Fransa'nın Osmanlı Devleti karşısında sürekli ilerlemesinin bölgedeki uzun dönemli menfaatlerine ters düşeceğini düşünerek, Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmıştır. Böylece Fransız İhtilali, Osmanlı Devleti'ni tarihi dostundan uzaklaştırırken Avrupa'nın diğer büyük devletlerine yaklaştırmıştır.

Fransız inkılabı etkisiyle Makedonya, Mısır ve Balkanlar'da bağımsızlık fikirleri ortaya çıktıkça Osmanlı Devleti yıkılmaktan korunmak için bazı reformlar yapmanın gerekliliğine iyice inandı. Fakat aydınların inandığı ve medeniyet değiştirme manasına gelebilecek köklü değişiklikler, halk nazarında hiçbir zaman taraftar bulmadı.¹³ Fransa İmparatoru Napolyon'un İngiliz çıkarlarına zarar vermek için Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarını işgal etmeyi düşündüğünün anlaşılması ve bu durumun fikriyattan fiiliyata dönüşmesi, tarihî Osmanlı- Fransız dostluğunu bitirmiştir diyebiliriz. Napolyon'un Yunanlıları ve Arnavutları Osmanlı'ya karşı isyana teşvik eden bazı bildirimlerinin ortaya çıkması durumu daha da kötüleştirmiştir. Fransız Devrimi ve Napolyon'un yayılmacı emelleri Osmanlı devlet adamlarını derinden sarsmış ve buna karşı Avrupa'da oluşturulan ittifaka katılıp katılmamayı düşünmeye başlamışlardır. Sonsuza dek dostluklar ve düşmanlıklar olamayacağı Napolyon'un Mısır'ı işgali ile ortaya çıkmıştır. Bu durum Avrupa'yı ve medeniyeti Fransa'dan ibaret gören birçok Osmanlı aydın ve devlet adamını hayal kırıklığına uğratmıştır. Bundan dolayı artık Avrupa'daki dengeler daha iyi gözetilmeye ve dış politika bu dengelere göre oluşturulmaya başlanmıştır.¹⁴

Mehmed Ali Paşa'nın Napolyon ile aynı yılda ve burçta dünyaya gelmesi de ilgi çekiyordu. Fransa'da o dönemde Napolyon bir efsaneydi. Paris'te peşpeşe gelen hükümetler hep Mehmed Ali Paşa'yı destekleyerek bağımsız ve mâli açıdan sağlam bir Mısır meydana getirme düşüncesinde olmuşlardır. Ayrıca Fransız bankaları Mısır'ı tüm bölge için bir merkez haline getirmek istiyordu. Bunlar dışındaki bazı nedenlerle de Fransızlar; Suriye, Lübnan ve hatta bütün Arabistan'ı Mehmed Ali Paşa yönetimine vermek istiyorlardı.¹⁵ Fransa'da anne tarafından Yunan asıllı olan Tiers'in yönetimden düşerek yerine dünya hâkimiyeti için İngiltere ile işbirliğinin gereğine inanan

¹³ Samiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, İstanbul, 1975, c. 2, s. 314.

¹⁴ İsmail Soysal, a.g.m., s. 187- 188.

¹⁵ Alan Palmer, a.g.e., s. 133- 135.

Guizot'un gelmesi Mehmed Ali Paşa'yı en önemli destekçisinden mahrum bırakmıştır. Mısır meselesinin bu kadar uzamasının sebeplerinden birisi de, Fransa'nın kendi çıkarları için Mehmed Ali Paşa'yı desteklemesi ve Mısır'da birçok alanda çalışan ajanları vasıtası ile kışkırtması ve reformlara ikna etmek istemesi olmuştur. Birçok Batılı değerın Mısır üzerinden İslam dünyasına girmesi de bu etkiyi göstermektedir.

Tanzimat dönemi reformlarında Fransa'nın önemli tesiri olmuştur. Osmanlı Nezaret sisteminin oluşumunda Fransız devleti yönetim biçiminin açık etkileri görülür.¹⁶ Fransa, Tanzimat reformlarının kendi işine de yarayacağını bildiği için Mısır meselesinin çözüm sürecinde çatışmacı faaliyetlerden kaçınmıştır. Fransa'nın meselede sesini fazla çıkaramamasına diğer devletlerin hepsinin değişik nedenlerle olsa da Osmanlı Devleti lehinde tutum takınması da etkili olmuştur. Bu durumun Fransa iç siyasetini çok karıştırdığını bu süreçteki hükümet değişikliklerinden görmekteyiz. Fransa iç kamuoyu baskısında dolayı Mısır aleyhinde olacak bir karara evet demiyordu. Bu hususta belgelerde şunlar ifade edilmektedir: "*İngiltere ve Fransa Devleti beyninde cereyan itmekde olan mübahesat hitampezir olmuş ve galiba galebe İngiltere tarafından zuhur itmiş olduğunu telmihen tebşir eylemiş ve çünkü Rusya sefaretinin dahi bu hususda sapa yollara sapacağı meczum olduğundan...*"¹⁷

Fransa'nın diğer devletlerden ayrı düşmesinin nedeni, Mısır ile olan tarihî, askerî ve ticarî bağları olarak görülebilir. Fransa kamuoyu Mısır taraftarı olduğu için Fransa'nın Mısır aleyhinde bir ittifakta yer alması halkın galeyana gelmesine ve henüz oturmamış olan devlet sisteminin yıkılmasına neden olabilirdi. Yoksa bu meselede Kral'ın düşüncesi diğer Avrupa devletlerinin düşüncesinden pek farklı değildi. "... *Fransalunun ise mukaddema Mısır'da bulunmaları cihetiyle, Mısır tarafıyla Napolyon zamanından berü münasebet-i kadimleri olarak, hâlbuki Düvel-i sairenin oraca böyle münasebetleri olmadığundan...*"¹⁸

Fransa kamuoyu ve Başbakan Tiers, Mehmed Ali Paşa'yı destekliyordu. Tiers, İngiltere'nin bütün devletler arasında Mısır meselesinde ittifak sağlayıp Fransa'ya savaş açabileceğine inanmıyordu. Avrupa devletler dengesinin korunması, yeni iç savaştan çıkmış Avrupa için son derece önemliydi. Rifat Paşa kendisiyle şu anda görüşemese dahi Matternih'in, Mısır

¹⁶ İsmail Soysal, a.g.m., s. 190.

¹⁷ DeFTER1, s. 38- b, 39- a.

¹⁸ DeFTER1, s. 40- b, 41- a.

meselesinde tamamen Osmanlı Devleti lehinde düşündüğünü daha önceki görüşmelerinden bilmekteydi. Daha önce de belirttiğimiz gibi Fransız kamuoyu ve basını kesinlikle Mısır taraftarıydı. Fransız basını Tanzimat'ın ilanını büyük bir sevinçli halka duyurmuştur. Dönemin Fransız gazetelerinden birisi olan Le Siecle gazetesi bu konuyu şunları yazmaktadır: "... *Garp medeniyetinin bu zaferini haber almaktan mütevellid memnuniyetimiz bu zaferin umumiyet itibarı ile bazı vatandaşlarımızın himmetiyle kazanıldığını öğrenmemizle bir kat daha artmıştır.*"¹⁹

3. Avusturya ve Prusya'nın Tanzimat'a Bakışı

Osmanlı Devleti 19. Yüzyıla kadar sürekli olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya ile savaşlar yapmış ve rekabet içinde bulunmuştur. Avrupa'nın diğer devletlerinin bu savaşa katılması genellikle 19. Yüzyıl ve sonrasında olmuştur. Fransız İhtilali bu devletlerin kaderini ortaklaştırmıştır. Avusturya ve yeni birliğini sağlamaya başlayan Prusya bu süreçte genellikle Osmanlı Devleti'ni desteklemişlerdir. Monarşik devletlerin birbirleri ile savaşmak yerine ortak düşmanları olan Fransa'ya karşı tedbir almaları gerektiği düşünülüyordu. Fransa bu durumu bozmak ve devrim sonrasında Osmanlı Devleti'ni yanında tutmak için bazı girişimlerde bulunduysa da artık çok geçti. Fransa, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya Macaristan ile savaşlarına son vererek ilerde ele geçirmek istediği toprakların bu iki devlet tarafından paylaşılmasını engellemek istiyordu. Osmanlı Devleti bu durumdan kuşkulandığı için Prusya'nın barış yönündeki tekliflerine yaklaştı. 1790 tarihinde Prusya ile yapılan ittifak antlaşması, Osmanlı Devleti'nin kendisini de sorumluluklar altına sokan bir Hıristiyan devletle yapılmış tarihteki ilk ittifak antlaşmasıdır. Osmanlı- Prusya ittifakı, Osmanlı Devleti'nin yalnızlık politikasının terki ve Avrupa kuvvetler dengesinde kendine uygun bir yer arayışının başlangıcıydı.²⁰

Avusturya- Macaristan İmparatorluğu iki nedenle Osmanlı Devleti'nin devamından yanaydı. Bunlardan birincisi, İstanbul'da istikrarlı bir hükümetin devamı daha önce sağlanan kapitülasyonların devamını garanti altına alacaktı. Böylece Osmanlı topraklarında rahatça yapılan gemi taşımacılığı, maden işletmeciliği gibi işlerin devamı sağlanmış olacaktı. İkinci ve asıl önemli neden ise Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının yaratacağı Milliyetçilik hareketleri bütün çok uluslu imparatorlukları etkisi altına alacak ve kısa sürede parçalanmalarına neden olacaktı. Matternih bu akıbeti çok iyi

¹⁹ Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara 1954, s. 187.

²⁰ İsmail Soysal, a.g.m., s. 184- 185.

gördüğü için kendi çıkarlarına zarar verecek böyle bir durumun ortaya çıkmaması için bütün gayreti ile çalıştı.²¹

Dönemin Avrupalı devlet adamları Mısır meselesini devletlerinin genel politikalarına uygun olarak çözmek için uğraşmışlardır. Bu dönemde en fazla güvenilen yabancı devlet adamı Avusturya Başvekili Matternih'dir. Matternih, muhafazakâr bir devlet adamı olarak kendi devleti ile Osmanlı Devleti'nin kaderini aynı görüyordu. Bu nedenle Mısır meselesinde ve diğer birçok meselede sürekli Osmanlı Devleti'nin yanında yer alıyordu. Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde sömürgeci emelleri yoktu. İsyanlarla büyük İmparatorlukların küçük millî devletlere bölünmesinin insanlığa huzur getirmeyeceğini düşünüyordu. Genel siyaset olarak çokuluslu devletlerin yaşaması gerektiğini, kendi devleti de böyle olduğu için düşünüyordu. Bu nedenle Mısır meselesi ve diğer meselelerin Osmanlı Devleti lehine çözülmesini istiyordu.

Matternih'in Mısır meselesinin Osmanlı Devleti lehinde çözülmesi ile ilgili girişimleri birçok kaynakta ve İradât-ı Seniyye Defterinde geçmektedir. Bu durum kendisiyle sık sık görüşmelerde bulunan Viyana'da görevli Osmanlı temsilcisi Mavroyani tarafından da dile getirilmektedir. Mavroyani bu durumu bir mektubunda şöyle kaydetmektedir: "... *Premsi muma- ileyh taraf-ı Devlet-i Aliyye'den anın için olsun ihtiyar-ı sabır ve teenni buyrulmasını. Ve mesalih pek yoluna girmiş olmağla Saltanat-ı Seniyye hakkında hayırlu ve menfaatli olacağını... Ve emniyet idecek benden hayırhah adam bulunamayacağı derkârdır. Zira ben Devlet-i Aliyye'nin menafî ve saadet-i hâline çalışmaktayım.*"²²

Matternih meseleyi Osmanlı Devleti lehinde çözmeyi kendi devletinin bekası için de hayatî olarak görmekteydi. Bundan dolayı Avrupa devletlerini bu düşüncesi etrafında toplamak için önemli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu konuda büyük devletler arasında ittifak sağlamak için uykusuz kaldığı geceler dahi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Viyana maslahatgüzarı Mavroyani bir başka yazısında Matternih'in bu süreçteki durumunu şöyle ifade etmektedir: "*Düvel-i Hamse'nin îanelerine itimad kılınmak suretini Saltanat-ı Seniyye'ye kabul ittirmek için alelacele Dersaadet'e bir kurye göndermek zımında bir gece uyuyamayarak sabaha kadar yazı ile meşgul olmuş...*"²³

²¹ Alan Palmer, a.g.e., s. 134.

²² Defter1, s. 49- a.

²³ Defter1, s. 48- a.

Tanzimat'ın ilanı üzerine Matternih İstanbul sefirine dikkat çekici bir mektup yollamıştır. Bu mektubunda Tanzimat'a karşı çıkan Matternih ; hükümetin Osmanlı'nın tarihi temellerini teşkil eden dininden ve kültüründen ayrılmaması gerektiğini belirtmiştir. Avrupa kanunlarının Hıristiyanlığa dayandığını bu nedenle aynen alınmasının bir fayda sağlamayacağını, eskiden olduğu gibi müslüman olmayanların haklarının korunmasının yeterli olacağını belirtmiştir. Matternih mektubunun sonunda ise Osmanlı devlet adamlarına şunları söylemiştir: *"Doğunun âdetlerine uymayan hükümleri taklit ve bugünkü şartlarda her türlü yaranma kuvvetinden mahrum olup, İslam memleketlerinde zarardan başka bir netice doğurmayacağı belli olan ıslahatı kabul ve tatbik etmemesini tavsiye ederiz... Zira ithal malı reformlar, yaratıcı ve teşkilatçı güçten yoksun olduklarından müslüman ülkeleri üzerinde ancak eritici bir etki uyandırır."*²⁴

Bu yüzyılda içte ve dışta sayısız çözüme belirtileri ile karşı karşıya kalan ve bir yandan da milli kaynaklarına saldırılan Osmanlı, yok olmaya mahkum görünüyor ve onun muhtemel düşüşü dönemin bazı devlet adamlarını çeşitli nedenlerle kaygılandırıyor.²⁵ Matternih, baştan itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşamasını kendi devletinin bekası için bir hayat memet meselesi olarak görmüştü. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla başlayacak çok uluslu imparatorlukların yıkılması sürecinin eninde sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu etkileyeceğini bir devlet adamı feraseti ile anlamıştı. Bütün tedbirlerini bu durumu mümkün olduğunca geciktirmek için alıyordu. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının Avrupa dengesini bozacağını söyleyerek diğer devletleri de bu yönde iknaya çalışıyordu. Bu durumu bir mektubunda Rıfat Paşa şöyle ifade etmektedir: *"Düvel-i fahîme-i Avrupa'nın müvazene politikasının hıfz ve vikaye ve belki böyle şîâr-ı hakkaniyet ile vaz ve tesis olunacak usûl-i tammîyeti ile ruy-i arzda bulunan kâffe-i düvel ve mülk-i asayiş ve istirahat-i mütemadiyesini zâmin olur..."*²⁶

4.Rusya'nın Tanzimat'a Bakışı

Rusya'nın Büyük Petro'dan itibaren temel politikası sıcak denizlere inmek olmuştur. Bu nedenle güçsüz bir Osmanlı Devleti'nin yaşamasını bu politikasını gerçekleştirmeye en uygun durum olarak görmüştür. Mısır meselesinin patlak vermesi üzerine, Osmanlı Devleti'nin kendisinden yardım istemesini büyük bir fırsat olarak görmüş ve her türlü yardımı yapacağı

²⁴ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1988, s. 59.

²⁵ Eduard Engelhardt, Tanzimat, Çev. Ayda Düz, İstanbul, 1976, s. 9.

²⁶ DeFTER1, s. 2- b, 3- a.

sözünü vermiştir. Eğer Mehmed Ali Paşa Osmanlı Devleti'ni yeniden diriltip veya yıkıp tekrar güçlü bir devlet kurarsa sıcak denizlere ulaşma hayalleri başka bir bahara kalabilirdi. Bu nedenle Rusya, Tanzimat sürecinde daima Osmanlı Devleti yanında ve Mısır aleyhinde yer almıştır. Rusya'nın Mısır meselesinin gelişim sürecinde, Avrupa devletlerinin meseleye müdahil olması ile sıcak denizlere inme hayallerinin sona ereceğini düşünmesi, Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmasının en önemli nedeni olmuştur.

1830'lu yıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti ve Rusya birbirine karşı derin bir güvensizlik içindeydi. Fakat Çar Nikola'nın Osmanlı Devleti'nin yıkılması durumunda Mehmed Ali Paşa gibi hırslı ve azim sahibi birinin yönetime geçmesinden endişe etmesi iki devleti birbirine yaklaştırdı. Ayrıca bu durumdan endişe eden diğer Avrupa devletlerinin Boğazları kontrol etmesini engellemek için kendisinin erken davranması gerektiğinin farkındaydı. Bütün bunlardan dolayı; Osmanlı Devleti'nin barışı bozacak ve Rusya'ya zarar verebilecek bir halde bulunmasına mani olmak ve doğunun durumunun Rusya aleyhine belirlenmesine engel olmak için Osmanlı Devleti yanında yer almaya karar verdi. Böylece Osmanlı Devleti'nin varlığını muhafaza kaidesi, Rusya'nın dış siyasetine temel kabul edildi. Rusya kendisi bu kaideye bağlı kalmanın yanısıra bu süreçte bunu Avusturya, Fransa ve İngiltere devletlerine kabul ettirmede önemli roller oynadı.²⁷ Bu yardımı sağlamak için imzaladığı 1833 tarihli Hünkâr İskeleye Antlaşması ile bir nevi Osmanlı Devleti'nin hâmesi durumuna gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını da kısıtlayan bu antlaşma, diğer Avrupa devletleri tarafından şiddetle protesto edilmiş ve onların Mısır meselesini çözmek için devreye girmelerinin ana nedeni olmuştur.

18 Eylül 1833 tarihinde Rusya ile Avusturya arasında bir sözleşme yapıldı. Avusturya'nın Münchengraetz şehrinde yapıldığı için bu isimle anılan sözleşmeyle her iki devlette Osmanlı Devleti'nin yaşamasını ve toprak bütünlüğünü birlikte garanti ediyorlardı. Bu antlaşmanın gizli maddelerine göre; iki taraf, Mısır Valisi'nin hüküm ve nüfuzunun Avrupa'daki Osmanlı topraklarına doğrudan ve dolaylı olarak uzanmasını engellemeyi kesinlikle garanti altına alıyorlardı. Daha sonraki süreç Fransa hariç diğer devletlerin de aynı politika etrafında birleşmesinin bir sonucudur. Böylece Avrupa'nın büyük devletleri Osmanlı Devleti'nde statükonun bozulmasına izin vermeyeceklerini

²⁷ Sergey Goryanof, Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi, Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, İshak Keskin, Ötügen Yay., İst. 2006, s. 104- 105.

deklere etmiş oluyorlardı. Bu yardımın en önemli şartı Tanzimat reformlarının gerçekleştirilmesi idi.

Çar Nikola ve Başvekil Nesselrode, Mehmed Ali Paşa'nın ihtirasları konusunda endişeliydi. Ruslar onun İran ile büyük bir ittifak düşündüğüne, Tahran'daki Kaçar Şah'ın Kafkasya ve Türkmenistan müslümanları üzerindeki çarlık nüfuzunu kırmasına yardım karşılığında imparatorluğunu Mezopotomya'ya yayacağına inanıyorlardı.²⁸ Bundan dolayı menfaatlerini Osmanlı Devleti'nin yaşamasında gören Rusya ve İngiltere birbirine yakınlaştılar. Londra'ya Çar tarafından tam yetkili temsilci olarak gönderilen Baron Brunof, Palmerston ile beraber Mehmed Ali Paşa'yı durdurmanın bir yolunu bulmak ve Osmanlı Devleti'nin birliğini korumak istiyordu. İngiltere ve Rusya'nın isteğini Avusturya ve Prusya da kabul etti. Fransa bu meselede yalnız kaldı ve Tanzimat'ın gerçekleştirilmesi şartı ile sesini fazla çıkarmadı. Müttefik devletlerin, Osmanlı Devleti'ni baskı altında tutmak için böyle bir yola başvurdukları bazı kaynaklarda ifade edilir.

5.Liberal ve Monarşik Devletlerin Birleştiği Ortak Noktalar

Avrupa devletleri Nizip savaşıdan sonra verdikleri ortak nota ile Osmanlı Devleti'nden kendi kararlarını beklemesini istemişlerdi. Daha sonraki bütün uygulamaların dayanağı bu nota olmuştur. Matternih, Rifat Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin kendilerine güvenini boşa çıkarmayacaklarını belirterek Mısır'ın Nizip savaşını kazanmasının pek önemli olmadığını meseleyi Osmanlı Devleti lehine halledeceklerini ifade ediyordu. 27 Temmuz tarihinden 3 Kasım 1839 tarihine kadar geçen bu süreç batılı devletlerin taleplerinin Tanzimat Fermanı'na giydirilmesi için diplomatik faaliyetlerle geçirilmiştir. Osmanlı devlet adamlarında Matternih'e karşı bu meseleyi Osmanlı lehine çözeceğine dair bir güven vardı. "... Devlet-i Aliyye dahi Prens cenablarının Saltanat-ı Seniyye hakkında olan her dürlü beka-hahluklarından ve alelhusus Mısır meselesinden dolayı himmet ve gayretlerinden ibraz-ı kemal-i memnûniyet itmekte olduğu..."²⁹

Tanzimat sürecinde Avrupa devletlerinin en önemli amaçlarından birisi, Osmanlı sınırları içindeki azınlıklar vasıtasıyla çıkarlarını korumaktı. Bundan dolayı Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya kendilerine dini yönden yakın Osmanlı azınlıklarını kollayacak maddelerin Tanzimat Fermanı'nda yer almasını sağladılar. Böylece kendilerinin dışlandıklarını düşünen devletin

²⁸ Alan Palmer, a.g.e., s. 135.

²⁹ Defter1, s. 40- a.

asıl unsuru Müslümanlar devlete gücendi ve devlete olan bağlılıkları sarsıldı.³⁰ Bu sarsılmadan dolayı Mısır ordusunun Osmanlı topraklarında yayılması çok hızlı olmuştur.

Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya gibi devletlerin tesir ve müdahalelerine açık hale gelen Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın ilanının Mısır meselesinin çözümünde çok önemli olduğunu anlamıştı. Tanzimat'ın bânisi Reşid Paşa da bu kanaattedir ve buna diğer devlet adamlarını ikna etmek için uğraşmıştır.³¹ Avrupa devletleri arasındaki düşünce farklılığının Osmanlı Devleti'nin aleyhine olduğu açıktır. Bu kritik durumda Osmanlı Devleti'nin, Avrupa devletlerinin meselesinin çözümünde ortak hareket etmesini bekleyecek ne zamanı ne de sabrı vardı. Mısır ordusunun işgal ettiği yerlerde yaptıkları, Osmanlı yönetimini iyice çileden çıkarmış ve Avrupa'nın verdiği sözde durmayacağı endişesine düşürmüştür. Bu durumu Avrupa'daki elçiler görüşmelerinde sık sık dile getirmişlerdir. Matternih ile bir görüşmesinde Viyana Elçisi Rıfat Paşa ona bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Biz işbu Mısır meselesini Düvel-i Hamse'ye havale eyledik. Ancak şimdiye kadar bir semeresi hâsıl olmadı. Ve bunun olmaması dahi tesviye-i maddede ittihad-ı reyleri bulunmadığından neş'et idiyor. Şu hale göre biz ne yapalım? Cümlemizin nazarı dahi maslahatın netice-i hayriyyesini gözetmekdedir."*³²

Matternih de aynen Palmerston'un yaptığı gibi, Osmanlı Devleti lehinde bir ittifak için yoğun faaliyetlerde bulunuyordu. Bunu Fransa hariç büyük oranda sağlamıştır. Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Matternih ve Palmerston değişik nedenlerle Mısır meselesinin Osmanlı Devleti lehinde çözülmesi için yoğun bir diplomatik faaliyet içindeydiler. Avusturya-Macaristan tarihine olan merakı belki de onun Hunlar'ın torunu olan Türklere sempati duymasına neden olmuştur. Matternih bir yazısında Osmanlı Devleti'nin lehinde diğer devletlerle ittifak sağlamak için gösterdiği gayretleri gayet heyecanlı bir şekilde anlatmaktadır. Onun yaptıklarının canlı ifadelerle anlatılması sadece menfaat için uğraşan birisinin kuru sözlerinden ziyade bir dostunu zor durumdan kurtarmış kişilerin mutluluğunu yansıtmaktadır. *"Düvel-i Hamse'nin ianelerine itimad kılınmak suretini Saltanat-ı Seniyye'ye kabul ittirmek için alelacele Dersaadet'e bir kurye göndermek zmnunda bir gece uyuyamayarak sabaha kadar yazı ile meşgul olmuş... Devlet-i Aliyye bazı ashab-ı nüfuzdan dirayetsiz kimselerin işfal ve ilgalarına kapılarak Mehmed*

³⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara, 2007, c. 5, s. 162.

³¹ A. Cevat Eren, "Tanzimat", İslam Ansiklopedisi, c. XI, İstanbul, 1970, s. 720.

³² DeFTER1, s. 41- a, b.

*Ali'nin kâffe-i mesulâtına müsaade olunduğunu ifade etmek üzere Mısır tarafına tayin olunmuş olan zat hemen gitmek üzere iken lillahil hamd zikrolunan kurye Dersaadet'e vasıl olmuş ve Sülale-i Osmanîyye'nin harabını mücib olacak o misillü bir kararın önü kesdirilmiş olduğunu ...*³³

Osmanlı Devleti'nin 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat'ı ilan etmesi, Avrupa kamuoyunun ve devletlerinin Osmanlı Devleti'ne sempati duymalarını ve desteklemelerini sağladı. Tanzimat'ı ilan edip Avrupa'ya giden Mustafa Reşid Paşa, bir kahraman edasıyla karşılandı. Tanzimat Fermanı, Gayr-i Müslim Osmanlı halklarının diğer devletlerin güdümüne girmesine neden olarak, devlet otoritesinde derin bir gedik açtı. Rusya; Ortodoks, İngiltere; Protestan, Fransa; Katolik halk için müdahalede bulunup, Osmanlı Devleti'nin fırsat buldukları her durumda içişlerine karıştılar. Bu müdahaleler sonucu daha sonra ortaya çıkacak olan '*Kutsal Yerlerin İdaresi*' konusu önemli bir sorun haline gelecektir. 1867 yılında İstanbul'a İngiliz elçisi olarak atanan Lord Lyons fermanın sonuçlarının tamamen Hıristiyanlar lehinde olduğunu ifade ediyordu. "*Sultanın Hıristiyan uyruklarının sayı bakımından çoğaldıkları, daha aydın, daha varlıklı duruma geldikleri kesindir. Bu sahalarda Müslümanları geride bırakacak biçimde ilerledikleri görülüyor.*"³⁴

SONUÇ

Tanzimat Fermanı, getirdiği yenilikler ve Avrupa kamuoyunda estirdiği hava ile Osmanlı Devleti'nin bozuk olan imajını Batılı devletler ve halklar nazarında oldukça değiştirmiştir. Bundan sonraki süreçte olan, ülkedeki geleneksel topluma Batılılaştırıcı değişikliklerin uyarlanması ve buna bağlı olarak Avrupa haritasında radikal değişiklikler yapmayı ertelemek isteyen büyük güçlerin imparatorluk yapısındaki bu değişikliği kendi çıkarlarına olduğunu düşünerek desteklemesiydi. Tanzimat ilkeleri sadece Batılı devlet ve kamuoyunu etkilemek için dar bir aydın tabakası tarafından desteklendiğinden dolayı, verimli bir uygulama alanı bulamamıştır. Fakat onun oluşturduğu bu tabaka uzun süre etkisini sürdürmüş ve günümüzde de sürdürmektedir. Türk milletinin uzun asırlara dayanan medeni köklerinden uzak olan bu aydınlar, zaman içinde halkla devlet arasında önemli kırılmalara da neden olmuşlardır. Bundan dolayı bu milletin binlerce yıla dayanan medenî değerleri ile bu sürecin rehabilite edilmesine ihtiyaç vardır. Türkiye 170 yıllık yanlış temellere dayanan Batılılaşma sürecinden vazgeçerek, kendi

³³ Defter1, s. 51- b, 52- a.

³⁴ S. R. Sonyel, a.g.m., s. 351.

köklerine ve bilimin yeni verilerine dayalı Modernleşme sürecinin yolunu daha geniş katılımı aramalıdır.

Düvel-i Muzzama dediğimiz dönemin büyük devletleri, Mısır meselesini Osmanlı Devleti'ni yüzlerce yıldır takip ettiği rotasından çıkarmak için kullanmışlardır. Kendi geleneksel ordusundan ve yönetici tabakasından mahrum olarak bu süreci yaşayan Osmanlı Devleti, sonunda yıkılmıştır. Bir devletin tarihi gelişmelere ayak uydurması zorunludur fakat değişimin getirdiği yenilikler şartlara uygun olursa problemleri çözer. Gerçekleştirilen reformlar, dış baskılar sonucu olursa faydadan ziyade zarar getireceği açıktır. Tanzimat sonrası gerçekleştirilen reformların kendi mecrasında gerçekleşmediği görülmektedir. Çok uluslu ve çok dinli yapıya dayalı Osmanlı Devleti, yeni döneme yaptığı reformlarla uyum sağlamaya çalışırken, Batılı devletlerin bunu provoke etmesi işi çığırından çıkarmıştır. Böylece yanlış işleyen süreç, devleti yıkıma götüren sebeplerden birisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- Mısır Mesalihine Dâir İrâdât-ı Seniyye, İlk 4 Defter*, T.T.K. Kütüphanesi, Ankara.
 Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Yusuf Halaçoğlu Neşri, İstanbul, 1980.
 Ahmed Lütfi Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, c. 6-7-8, İstanbul, 1999.
 Bailey, Frank Edgar, *Palmerston ve Osmanlı Reformu*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Ankara, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994.
 Baykara, Tuncer, *Mustafa Reşid Paşa'nın Medeniyet Anlayışı*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Ankara, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994.
 Baysun, Cavit, *Mustafa Reşid Paşa" Tanzimat I*, İstanbul, 1940.
 Canning, Stratford, *Türkiye Hatıraları*, Terc. Can Yücel, Ankara, 1959.
 Clark, G.N., Butler, J.R., Bury, J., *The Cambridge Modern History*, Vol. X.
 Çağatay, Neşet, *"Tanzimat ve Türk Eğitimi"*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994.
 Çakır, Coşkun, *"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı İktisat Düşüncesi"*, Osmanlı Medeniyeti, Eylül, 2005.
 Engelhardt, Eduard, *Tanzimat*, Çev., Ayda Düz, İstanbul, 1976.
 Eren, A. Cevat, *"Tanzimat"*, İslam Ansiklopedisi, c. XI, İstanbul, 1970.
 Gencer, Ali İhsan, *"1839'dan 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu"*, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red. Hakkı Dursun Yıldız, İst., 1998
 Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, Haz. Dr. Ali Ahmetbeyoğlu, Dr. İshak Keskin, İstanbul, 2006.
 Göyünç, Nejat, *"Tanzimat'a Yöneltilen Eleştiriler"*, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994.

-
- Karal, E. Z., *Osmanlı Tarihi*, c. V, Ankara, 2007.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1954.
- Küçük, Cevdet, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat*", Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, 13- 14 Mart 1985, Ankara, 1994.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Terc. Metin Kıratlı, Ankara, 1988.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2006.
- Shaw, S. J.; E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 2006.
- Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1994.